

Breukelen in de jaren dertig van deze eeuw: indrukken en feiten

J.C. Wisse

Eendrachtlaan 19, 3621 DD Breukelen

Wie zich vestigt in een dorp, dat voordien volkomen vreemd voor hem was, zal luisterend en rondkijkend tal van indrukken opdoen. Zo verging het ook mij toen ik in de jaren dertig in Breukelen kwam wonen. Enkele van de indrukken die me van toen zijn bijgebleven worden hier beschreven. Als aanvulling op deze indrukken vermeld ik voorts enige feiten, ontleend aan de notulen van de gemeenteraad van Breukelen-Nijenrode uit die jaren.

De gemeente Breukelen-Nijenrode

Breukelen was in de jaren dertig nog verdeeld in twee gemeenten, Breukelen-Nijenrode ten westen en Breukelen-St. Pieters grotendeels ten oosten en slechts voor een klein gedeelte ten westen van de Vecht. Reeds in de jaren vijftig van de vorige eeuw was van de zijde van de provincie gepoogd deze twee te verenigen en ook Tienhoven, Ruwiel en Kockengen eraan toe te voegen. Maar dat was op niets uitgelopen (in de notulen van de raad van 15 maart 1853 werd hier melding van gemaakt).

De gemeenten hadden samen één burgemeester en één secretaris, maar elk een eigen gemeenteraad. In de jaren dertig was jonkheer Mr. H.H. Röell burgemeester en de heer E. van der Zee secretaris, in mei 1939 opgevolgd door Mr. H.C.L. van Ginkel. Bij afwezigheid van de secretaris werd genotuleerd door de heer W.K. Bloemhoff. De raad van Breukelen-Nijenrode telde zeven leden, allen mannen. De samenstelling onderging bij de diverse verkiezingen weinig verandering: twee of drie RK en drie of twee CHU, één AR en één Gemeentebelang, te vergelijken met de huidige VVD. Als wethouder fungeerden de heren J. Molenkamp (AR), tevens locoburgemeester, en J.C. Godefrooy (RK), in september 1939 vervangen door de heer H. van der Grift (Gemeentebelang). In onze tijd lijkt het eigenaardig dat het blijkbaar bij niemand opkwam een vrouw kandidaat te stellen.

Kort na de oprichting van de Historische Kring Breukelen zette de heer Wisse het raamwerk van bijgaand artikel op papier. Zodra we op de wekelijkse Kringavond toegang tot de archieven van de gemeente Breukelen hadden, was hij een jaar lang bijna iedere week aanwezig teneinde de feiten voor de onderbouwing van zijn verhaal bijeen te zoeken. In juni van dit jaar leverde hij het manuscript bij de redactie in. Tot ons grote leedwezen heeft hij de publikatie ervan niet meer mogen meemaken: Jan Wisse is op 7 september 1987 overleden.

Aan het eind van de jaren twintig was Boom en Bosch aangekocht. Het 17de-eeuwse landhuis werd als gemeentehuis ingericht en het voormalige gemeentehuis aan de Nieuwstraat ging als belastingkantoor fungeren.

Breukelen-Nijenrode telde in 1930 een inwonertal van 2843 en Breukelen-St. Pieters had toen 920 inwoners.

Verzuilde plattelandsgemeenschap: het algemene beeld

Breukelen in de jaren dertig van de twintigste eeuw vertoonde nog heel wat trekken van de negentiende eeuw. Daarmee wordt niet bedoeld dat Breukelen een achterlijk dorp was, maar wel, dat de zuilen nog stevig naast elkaar stonden. Het rijke roomse leven bloeide, zonder veel contact met protestantse levenskringen. Ook die stonden nog vrijwel los naast elkaar. Hervormden en gereformeerden hadden niet alleen hun eigen kerken, maar ook afzonderlijke scholen, met over en weer weinig onderling verkeer. Los daarvan stonden ook degenen, die niet tot één van deze gerekend wensten te worden.

Natuurlijk waren er organisaties op politiek gebied, kiesverenigingen en verder ook jeugdclubs en vakorganisaties. Hier was er al evenzeer weinig onderling contact en naar verhouding waren de ledentallen niet groot. Van fel politiek en maatschappelijk conflict was beslist geen sprake. Velen hadden weinig belangstelling voor en geringe kennis van de grote maatschappelijke vraagstukken die zich aandienen. Toch greep de crisis van de jaren dertig ook hier diep in. Kleine middenstanders en boeren konden zich niet of nauwelijks handhaven, arbeiders raakten werkloos. Het democratiseringsproces was nog niet zover voortgeschreden dat hierdoor ernstige conflicten ontbrandden.

Wet, orde en handhaving van de status quo stonden allerwegen op de voorgrond en er was weinig of geen kritiek op de zogenaamde christelijke waarden in kerk, staat en maatschappij. Deze waarden, zoals privé-bezit, terughoudendheid van de staat op maatschappelijk gebied, gezagshandhaving en aanvaarding van het feit dat er nu eenmaal rijken en armen zijn, verdienden naar veler oordeel uiterste bescherming. Nationalisme, vaak met overwegend het karakter van chauvinisme, en verder neutraliteit, vooral geen partij kiezen in wat wees naar ernstige conflicten.

Weinig oog was er voor wat het liberalisme van de vorige en het begin van deze eeuw ons gebracht had aan democratisering en volksinvloed. Liberalen zelf kwamen, ondanks hun afkomst, vaak in conservatieve wateren terecht, nu de zogenaamde bedreiging van communisme en socialisme, door hun eigen democratiseringsproces mogelijk geworden, hen benauwde.

Ook aanvankelijke democratiserende tendensen bij de confessionele partijen in de jaren van hun emancipatieproces veranderden, nu sinds dit proces grotendeels voltooid was, bij algemeen kiesrecht en onderwijs-gelijkstelling, in toenemende kortzichtigheid voor wat onherroepelijk komende was.

Afb. 1. Begin van de Stationsweg, richting Straatweg, in de jaren negentien dertig. Links aan de overzijde van de Kerkgracht de bakkerij van Den Hartog, later Broere, recht tegenover de electriciteitszaak van G. van Schaik. Rechts daarvan de sigarenwinkel van de dames De Haas. Al deze gebouwen zijn in de loop der jaren verdwenen. (Prentbriefkaart.)

Weinig echte aandacht was er ook voor wat gaande was in "ons Indië" en bij de koloniën van de andere Westeuropese mogendheden. Wat gold voor het grootste deel van de bevolking van ons land in dit opzicht, gold zeker niet minder voor de Breukelense bevolking.

Notities uit de raadsverslagen van Breukelen-Nijenrode

Ofschoon de persoonlijke verhoudingen in de raad niet slecht waren, was er allesbehalve eenstemmigheid. Duidelijk tekende zich een meer vooruitstrevende en een sterk behoudende stroming af. De notulen van 20 maart 1930, 5 augustus 1932 en 1 april 1933 zijn hiervan een duidelijke illustratie: tenslotte, na veel heen-en-weer-gepraat, werd met 5 tegen 2 stemmen besloten tot aansluiting bij het Utrechtse gasnet. Ook diverse subsidie-aanvragen en voorstellen lieten duidelijke tegenstellingen uitkomen, onder andere voor het zwembad (notulen 18 augustus 1930 en 21 juni 1931) waarbij een subsidie van f. 3,50 per jaar met 5 tegen 2 stemmen goedgekeurd werd.

Erg democratisch werd door sommige raadsleden nog niet gedacht; zo vermeldden de notulen van 28 augustus 1934 het bezwaar van twee raadsleden tegen de verhuur van een lokaliteit aan de SDAP.

De raadsleden verwendeten zichzelf niet, ze betaalden de koffie zelf en verwierpen een voorstel om het presentiegeld van f. 1,50 naar f. 2,50 te brengen (notulen 6 december 1938). Zuinigheid bij de vaststelling en

uitvoering van de begroting voerde de boventoon met een beroep op de moeilijkheid der tijden (de crisisjaren), maar als de rekening werd opgemaakt, was er jaar na jaar een overschot, soms tot 10% van de begroting, zoals onder andere in 1930: bij een begroting van f. 119.014,85 een batig saldo van f. 12.756,64 (notulen 29 december 1931).

Een voorstel tot instelling van een commissie financiën werd nog op 14 december 1934 verworpen. Ook over de zedelijkheid waakte ons gemeentebestuur: voorstellen tot plaatsing van meer straatlantaarns, onder andere in het Domineeslaantje, werden gemotiveerd met beroep op de zedelijkheidsbewaking (notulen 15 december 1931).

Sociaal-economische omstandigheden: het algemene beeld

Voor boer en tuinder waren het zware jaren; de prijzen van vee, van melk, kaas, boter en groenten waren zo laag, dat de bedrijven niet meer rendeerden en velen in de schulden raakten - de een sleepte vaak de ander mee. De maatregelen die de regering nam stonden onder sterke kritiek, afslachten van vee en vernietiging van groente en fruit die doorgedraaid werden op veilingen wekten weerstanden op, vooral bij de velen die wars waren van enige ordening.

De kleine middenstander, sterk afhankelijk van de gunst van zijn klanten, een weinig zakelijke figuur soms, raakte door de maatschappelijke crisis in de versukkeling, mede ook door de geringe organisatie op dit terrein.

De steun aan werklozen was dermate laag dat zonder hulp van familie, kerken of liefdadigheidsorganisaties kou en honger geleden zouden zijn en soms ook werkelijk geleden werden. Ook de werkverschaffing uit die dagen was vaak weinig effectief en allerminst populair.

De bereidheid tot een ingrijpende aanpak van werkloosheidsbestrijding en heroriëntering in binnen- en buitenlandse verhoudingen ontbrak bij verreweg de meesten. Het was zodoende geen wonder, dat oorlog en bezetting als een enorme schok ervaren werden, waardoor velen als het ware verdoofd en anderen wakker geschud werden.

Toch zou een verkeerde indruk gewekt kunnen worden alsof in Breukelen in die jaren dertig niets goeds gebeurde. Velen beleefden in hun kerken, scholen, organisaties, bedrijven en gezinnen hun menszijn met elkaar als een rijke gave. Er was allerwegen ook zorg voor elkaar en die zorg ging ook wel over de grenzen van de zuilen heen. De handen werden ineengeslagen als er iets, al was het weinig, gedaan kon worden voor werklozen en zieken. Er werd vaak ook "stil" geholpen.

Ook op andere gebieden was er een positieve instelling. Organisaties als de kruisverenigingen reikten over kerkelijke scheidingen heen. In een organisatie als de "Burgerwacht" toonden jongeren en ouderen uit allerlei kringen zich bereid zich in te zetten voor vaderland en vorstin.

Er werd vaak voor weinig loon, salaris of winst trouw en hard gewerkt, zowel door werkgever als werknemer. Zeker niet te vergeten de vrouwen,

Afb. 2. Stationsweg, vanaf ongeveer de Engel de Ruyterstraat, gezien in de richting van de Straatweg, in de jaren negentien dertig. Het draaibrugje naar het huis La Bohème, nu verdwenen, is links op de voorgrond zichtbaar. (Prentbriefkaart.)

moeders en meisjes die, thuis of bij anderen, moesten zorgen met geringe inkomsten toch brood op tafel en schone kleren gereed te hebben - hoeveel getob gaf niet in koude winters de verwarming. Niets dan bewondering past voor de ware "levenskunst" die ook hier in Breukelen vertoond werd.

De gemeenteraad over de werkloosheid

De sociaal-economische omstandigheden kwamen ook meermalen in de gemeenteraad aan de orde.

Voorstellen van het raadslid C. de Ruyter (RK) en van de arbeidersorganisaties een verordening te maken betreffende de uitkeringen aan werklozen en behoeftigen werden telkens weer afgewezen (notulen van 15 december 1931, 12 januari en 4 maart 1932). Pas in de vergadering van 2 november 1932 werd een regeling vastgesteld.

Intussen moet wel opgemerkt worden dat B&W zorgden dat de steunverlening in Breukelen toch niet bij die in de omringende gemeenten achterbleef. De regeling gaf aan dat een gezin per week f. 9,00 + f. 0,75 per kind kreeg en ongeorganiseerden f. 8,00 per week, kostgangers f. 5,00 per week, later door Den Haag verhoogd tot f. 6,00. De kolentoeslag bedroeg f. 1,00 per week. Normale arbeidslonen varieerden toen van ca. f. 12,00 tot f. 18,00 per week. Het aantal werklozen bedroeg in 1932 tussen 30 en 40, het batig slot van de begroting 1932 f. 6086,32.

Raadslid C. de Ruyter liet geen gelegenheid voorbijgaan om te pleiten voor tewerkstelling van werklozen bij elk karwei dat de gemeente

uitvoerde of opdroeg. Een voorstel tot verbetering van de riolering - kosten f. 7000 - door werklozen werd in de vergadering van 9 oktober 1931 nog afgewezen, maar B&W en alle raadsleden raakten toch langzaam overtuigd van het nut van werkverschaffing. Op 28 mei 1936 werd besloten werklozen te laten helpen bij het schoonmaken van vuile sloten à f.15,00 tot f.18,00 per week en aan de heer Goudstikker subsidie te verlenen voor tewerkstelling op Nijenrode van 8-10 werklozen tot 40-70% van het loon.

Politieke klimaat: het algemene beeld

De grote vijand was voor zeer velen in de jaren dertig het goddeloze communisme uit Rusland, dat alle christelijke waarden bedreigde. Zowel de pers als de voorlichting vanuit diverse organisaties hamerden steeds op dit aambeeld. Ook van het gematigder socialisme was, dacht men, weinig heil te verwachten, gezien de verdenking van hang naar revolutie, die niets dan onheil kon brengen. Zodoende vonden linkse stromingen weinig aanhang in Breukelen, maar kreeg de nationaal-socialistische propaganda met haar verwijzing naar christelijke waarden en handhaving van wet en gezag wel enkelen in haar ban.

Deze tendens zou zich veel sterker voorgedaan hebben, als niet voor het overgrote deel van de bevolking de geestelijke leiding vanuit de kerken van doorslaggevende betekenis was geweest. Die leiding was, zowel van protestantse als van rooms-katholieke zijde, principieel anti-fascistisch of nationaal-socialistisch.

Hoe weinig bewust van de dreigende gevaren van oorlog en bezetting velen ook waren, men stond afwijzend tegenover wat zich aandienende als een nieuw soort nationalisme, alsof men aanvoelde dat dit leiden moest tot geweld en gevaar.

Hoewel sterke anti-communistische en zelfs anti-socialistische tendensen levensgroot bij vele traditioneel en conservatief denkende mensen aanwezig waren, bleek toch de nationaal-socialistische propaganda op het overgrote deel van de bevolking weinig vat te hebben. Slechts sommigen gingen, door de crisis-ellende gedreven, openlijk, of alleen sympathiserend, achter de NSB aan. Bij hen die min of meer beïnvloed werden, speelde een autoritair-conservatieve karakterstructuur in het bijzonder bij leidende politieke en maatschappelijke personen een overwegende rol.

Moeilijk, ja onmogelijk, is het voor latere geslachten zich in te denken hoe vijftig jaar of meer geleden mensen leefden en werkten.

Nog weer enige feiten uit de raadsvergaderingen

Uit vele raadsverslagen blijkt dat Breukelen op z'n eigen bescheiden schaal in die jaren dertig toch op weg was naar een nieuwe tijd. B&W gingen daarin voor en de meerderheid van de raadsleden volgde.

In de notulen van 16 februari 1931 vinden we een voorstel tot opheffing van de tol bij de Portengense brug en in die van 1 april 1932 van de tol bij

Afb.3. Luchtfoto van Breukelen omstreeks 1930.
(Origineel in de bibliotheek van Nijenrode Universiteit voor Bedrijfskunde.)

de Galgerwaardse brug. Het werd intussen wel tijd deze resten uit vervlogen tijden te verwijderen nu reeds een autosnelweg Amsterdam - Utrecht op stapel stond. In de vergadering van 8 december 1936 kwam een raadslid met het idee of het zin zou hebben daarvoor de Oud-Aase dijk aan te bieden.

Ook het woonwagenterrein was een onderwerp van voortdurende zorg voor de vroede vaders. Notulen van juni, augustus en september 1935 maakten melding van verplaatsing vanaf de Looyersdijk naar de Kanaaldijk.

Uitbreidingsplannen voor Eendracht en Poel werden op stapel gezet, verbetering van wegen en straten, demping van vieze sloten, van dat alles en van veel meer getuigen de notulen van de raad en die van B&W.

Opvallend is dat er zo weinig aandacht was voor de dreiging van een naderende oorlog. Alleen in de notulen van 13 maart 1936 werd vermeld dat één der leden (bij de aanschaf van een sirene) wees op de mogelijkheid van luchtgevaar en de vraag stelde of enige oefening voor handelen bij een aanval niet gewenst zou zijn. Ook de notulen van 29 juni 1940, de eerste vergadering na het begin van oorlog en bezetting, vermeldden dat burgemeester Röell oproept tot eerbiedige nagedachtenis van de gevallen en tot eendrachtige samenwerking.

Auteursrecht foto J.C. Wisse (blz. 81): Drukkerij/uitgeverij G. van Dijk B.V., Breukelen.